

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 6 (8)
2026**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 6-son 2026 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

6

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

Karabayev R.Z. Raqamli iqtisodiyot: nazariy asoslari va O‘zbekistonda rivojlanish yo‘nalishlari.....	8
Ubaydullayeva N.A. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda kichik biznes korxonalarining rivojlanish strategiyalari: nazariy yondashuvlar.....	11
Xatamov A.A. Raqamli transformatsiya asosida ixtisoslashtirilgan savdo majmualarida moliyaviy resurslarni boshqarishni takomillashtirish.....	15
Yokubjonova X.Yo. Co-marketing strategiyasining ekoturizmni brendlashiga integratsiyasi: metodologik yondashuv va amaliy natijalar.....	19
Yusupova M.B., Jamoliddinova (Usmonova) S.S. Ustama xarajatlarni tasniflash va uning mahsulot tannarxini shakllantirishdagi ahamiyati.....	24
Abdug‘ofurova O.M., Yusupova M.B. Ishlab chiqarish korxonalarida tannarxni kalkulyatsiya qilish va uni takomillashtirish yo‘llari.....	27
Xojiboyev M.Sh. Xorijiy tajribalarni O‘zbekiston nodavlat oliy ta’lim muassasalari boshqaruv hisobi tizimiga moslashtirish: nazariy asoslar va amaliy istiqbollari.....	31
Исраилова Д.К. Глобализация в условиях демографического кризиса: социально-экономические риски.....	38
Qurbonova X.I. Bozor iqtisodiyotida davlatning makroiqtisodiy muvozanatni ta’minlash va inqirozga qarshi siyosati.....	43
Asqarov A.H. Oliy o‘quv yurti talabalarida moliyaviy savodxonlikni aniqlash me’zonlari (noiqtisodiy yo‘nalishi talabalarini misolida).....	47
Yunusova S.A., Turg‘unboyev A.A. Eko-mehmonxona tushunchasi, turlari va asosiy xususiyatlari.....	51
Barnayev Z.Sh. Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalari raqobatbardoshligining mazmun-mohiyati va xususiyatlari.....	55
Bobokulov A.A. Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarining hududiy iqtisodiy integratsiyaga ta’siri.....	59
Рахимжонов Б.Б., Рахимжонов Б.Б. Инновационные процессы как фактор развития промышленных предприятий.....	63
Matmusayev M.O. Raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish strategiyalari.....	67
Raxmatjonova G.E. Ishlab chiqarish korxonalarining asosiy vositalari buxgalteriya hisobini xalqaro andozalar talablari bo‘yicha takomillashtirish.....	72
Kamoldinova N.A. Ayollar tadbirkorligi faoliyatida raqamli integratsiya darajasini baholash.....	76
Xaitova M.K. Raqamli platformalar orqali biznes modellarini yangilash va kompaniyalar strategik imkoniyatlarini kengaytirish.....	81
Yo‘ldashev M., Sotvoldiyev U. Davlat byudjetini taqchilligi va uni kamaytirish mexanizmlari.....	85
Maribjonov B.I., Arabboyev J.S. Tuman mahalliy byudjetidan moliyalashtiriladigan maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlarining 4-guruh xarajatlarining tahlili.....	88
Ro‘ziyev Sh.Sh. Hududiy iqtisodiy rivojlanishda mahalliy ishlab chiqarishni boshqarishning zamonaviy usullari.....	92
Nematov G‘.G‘., Sotvoldiyev U.K. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishning iqtisodiy asoslari va istiqbollari: deкупpling indeksi tahlili.....	95
Karimov D.M., Mustafayeva H. Xorij tajribasi asosida O‘zbekistonda pensiya tizimini takomillashtirish....	99
Ermatova S.I. Sanoat korxonalarida majburiyatlar tarkibi va moliyaviy barqarorlikning empirik tahlili (Andijon viloyati to‘qimachilik korxonalarini misolida).....	104
Ermatov M.S. Sun’iy intellekt va mehnat bozorida raqamli inqilob: tahdidmi yoki kelajak imkoniyatimi?....	107
Azizova H.A. Raqamli transformatsiya sharoitida sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyatini takomillashtirish yo‘llari.....	111
Юсупов А.С., Джангабаева Г.П. Международный рынок акций: содержание, виды и особенности..	114
Xusanova Z.R. Andijon viloyatida ayollar tadbirkorligini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi va uning xususiyatlari.....	119
Abdulazizov A.A. Energetika tarmog‘i korxonalarida ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanishning nazariy asoslari.....	122
Norov A.E., Fazliddinov Sh.Sh., Erkinov X.X. Liderlik va motivatsiya o‘rtasidagi munosabatga ta’sir etuvchi omillar.....	126
Атаханова Ш.С., Мирхамидова Д.Н. Цифровая трансформация как инструмент достижения ESG-целей в нефтегазовой сфере Республики Узбекистан.....	131
Toxirov J.R. Mijozlarga yo‘naltirilgan raqamli marketing asosida savdo xizmatlarini modernizatsiya qilish.	136

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 6-son 2026 yil

Sulaymonova F., Ro‘zimov B. Online ta’lim xizmatlari bozorining kengayishi natijasida an’anaviy ta’lim sektorida yuz berayotgan iqtisodiy o‘zgarishlar.....	140
Zayavitdinova N.M. Hududda xizmat ko‘rsatish korxonalari faoliyatini boshqarish strategiyasini takomillashtirish.....	143
Odilova M.A. Kimyo sanoatidagi korxonalar faoliyatida resurslardan samarali foydalanish.....	147
Axmedova D.N. Mintaqaviy raqamli tayyorlik indeksining hududiy iqtisodiy o‘lishga ta’siri.....	151
Sapayeva N.K. O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatida yashil transformatsiya va B2B raqamli marketing asosida barqaror rivojlanish modeli.....	155
Allayarov S. Startup financing mechanisms: a comparative analysis of angel investment, venture capital, bank lending, and state grants.....	158
Махмудов О.Х. Moliya tizimining boshqa iqtisodiy tizimlar bilan aloqadorligi.....	162
Ibragimova M.M. “Yashil iqtisodiyot” va “Yashil tadbirkorlik” tushunchalarining iqtisodiy mazmuni va evolyusion transformatsiyasi.....	167
Olimjonov A. Korxona faoliyatining samaradorligini oshirishda moliyaviy barqarorlik va rentabellik ko‘rsatkichlari o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilish.....	171
Rakhimboeva B.D. Analysis of the economic situation of the development of export activities of small businesses in Uzbekistan.....	174
Raxmatova F.Y. To‘qimachilik korxonalarida aylanma iqtisodiyot modelini joriy etishning iqtisodiy mexanizmlari.....	178
Ergasheva A.F. Milliy hunarmandchilik mahsulotlarini brendlash va bozorda pozitsiyalashning strategik yondashuvlari.....	181
Navruzova G.U. Theoretical models and institutional mechanisms, forms and structures of cooperation between education and manufacture.....	184
Djumayeva S.K. Yashil investitsiya muhitini shakllantirishda raqamli iqtisodiyotning makroiqtisodiy ta’siri (O‘zbekiston hududlari misolida).....	188
Pardayev TN., Muqimov A.R. Boymirzayev K.M. Jismoniy shaxslar tomonidan olib kiriladigan tovarlardan bojxona to‘lovlarini undirishni takomillashtirish.....	193
Ибодуллоева З.С. Экономические стимулы внедрения водосберегающих технологий в аграрном секторе Узбекистана.....	199
Ibragimova G.S. Ta’lim sifatini yaxshilashda innovatsion yondashuvlar va raqamli vositalar.....	203
Raxmatova S.S. Turizmni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning o‘ziga xos xususiyatlari.....	207
Umarova M.M. Foreign brand spillovers and export performance of smes in emerging economies: a panel data analysis.....	212
Karimova F.A. Ekoturizmni barqaror rivojlantirishning xorijiy tajribasi va ularni O‘zbekistonda qo‘llash imkoniyatlari.....	217
Raxmanov B.I. Investitsiya siyosatini amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish.....	221
Ashurova G.N. Charm-poyabzal sanoati korxonalarida sifatni boshqarish tizimini takomillashtirish yo‘llari.....	225
Axmadjanov I.I. Shaharlar va shahar aglomeratsiyalari mintaqalar va mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining drayveri.....	228
Эгамназарова Г.Ш. Рақамли тенгсизлик: давлатлар ва тармоқлар ўртасидаги технологик узилишларни камайтириш йўллари.....	232
Mamanazarov M.A. Iqtisodiy o‘lishni rag‘batlantirishda milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning xorij tajribasi.....	236
Химматов А.Х. Йўл корхоналарини хусусийлаштиришнинг афзалликлари ва оқибатлари.....	241
Kambaraliyeva I.S. Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining transformatsiyasi va raqamli ko‘nikmalarning ahamiyati.....	244
Muxiddinov T.Sh. Jizzax viloyatida turizm infratuzilmasini rivojlantirish yo‘nalishlari.....	248
Sayxdodjayeva N.I. Ijtimoiy va ekologik audit: barqaror rivojlanishni ta’minlashda zamonaviy nazorat mexanizmi.....	253
Fayzullayev J.N. Milliy iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishning xorijiy tajribalari.....	257
Tursunova N.X. «Xayot sug‘urtasining iqtisodiy mohiyati va uning aholi moliyaviy xavfsizligini ta’minlashdagi roli».....	261
Abdishukurova G.M., Bozorboyev A.R. Sug‘urta kompaniyasi balansini “Risk tetraedri” modeli asosida baholash.....	266
Abdurasulova M.O. Zamonaviy iqtisodiyot nazariyasi asoschilari.....	270

Vaxidov A. Buxgalteriya hisobining tarkibiy tuzilishi - moliyaviy va boshqaruv hisobi.....	273
Turg‘unova T., Muftaydinov Q. Iqtisodiy zonalarda ekologik tadbirkorlikni investitsion va innovatsion qo‘llab-quvvatlashning xorijiy tajribalari.....	277
Kurbanov F.U. Raqamli iqtisodiyotning moliyaviy xizmatlar bozoriga ta’siri.....	283
Umarov T.S. Qurilish sanoati korxonalari iqtisodiy barqarorligini statistik baholashning nazariy-uslubiy asoslarini takomillashtirish.....	287
Rahimova N.A. Kichik biznes subyektlarida inson resurslarini boshqarish tizimidagi muammolari va ularni bartaraf etishda zamonaviy yondashuvlar.....	291
Yangiboyev U.A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy menejment tizimini takomillashtirishning nazariy-uslubiy asoslari va amaliy yo‘nalishlari.....	295
Махкамова Н.С. Роль зеленых облигации в финансировании проектов устойчивого развития.....	299
To‘xtarova F.Y. Analysis of tourism insurance practices and their economic efficiency.....	304
Anvarov Sh.D. O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozorida investitsion muhitni rivojlantirishning institutsional va infratuzilmaviy omillari.....	308
Xalmirzayev O.A. Ko‘p obyektli savdolarida Vickrey-Clark-Groves mexanizmining samaradorligi tahlili....	313
Zaidov I.I. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozorida raqobat munosabatlarini boshqarish mexanizmlari.....	318
Rahimova N.A. Inson kapitalini boshqarishning tashkilot raqobatbardoshligiga ta’siri.....	321
Gulimboyev S.I., Rejapov X.X. O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ta’lim kreditlarining iqtisodiy ahamiyati....	324
Bardiyev S.U. Mintaqada raqamli iqtisodiyotning iqtisodiy samaradorligini baholash: Xorazm viloyati misolida.....	328
Qulmatova S.S. Mahalla tizimida oziq-ovqat ta’minoti zanjirini IoT va sun’iy intellekt texnologiyalari asosida intellektual boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....	332
Aminov S.S. Mintaqada qurilish sohasidagi innovatsion rivojlanishga ta’sir etuvchi omillar.....	336
Дадабоева М.М. Кичик бизнеснинг иқтисодий тармоқлари бўйича ривожланиш тенденциялари.....	340
Numonjonova N.A. Kichik biznesni rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish	344
Абдулазизов А.А. Гидроэнергетика саноати ва унда ресурс тежаш жараёнларининг хорижий тажрибалари.....	348
Muradov O.U. Sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo‘yicha xorijiy tajribalar va ulardan foydalanish imkoniyatlari.....	352
Saidova M.J. Xorijiy mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish tajribasi va uni O‘zbekistonda qo‘llash yo‘nalishlari.....	356
Umirova G.Sh. Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarida rentabellik ko‘rsatkichlari asosida iqtisodiy samaradorlikni baholash metodikasini takomillashtirish.....	360
Narmanov U.A., Nazarov J.B., Tursunaxmadov X.Sh. Moliyaviy risklarning iqtisodiy ahamiyati va uni boshqarishning zarurligi: risk tushunchasi va uning turlari.....	365
Nosirov S.N. Barqaror moliyalashtirish global bozorlari: zamonaviy tendensiyalar va rivojlanish muammolari.....	369
Farmanov J.Z., Sanetullaev A.E. Modeling of economic basis and forecast indicators of innovation transformation processes in agricultural entrepreneurship.....	373
Mirzataev S.M. Integration of digital and smart technologies in increasing the ecological resilience of the agricultural system.....	376
Kidirniyazov A.Sh. Development of artificial intelligence-based service monitoring systems for construction quality control.....	379
Абдуллаева Ш.Э. Халқаро индекслар асосида ижтимоий ҳимоя тизимини молиялаштириш.....	382
Mirjalolova M.M. Sun’iy intellekt texnologiyalarining O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik samaradorligini oshirishdagi o‘rni.....	389
Baytanov O‘.M. Sanoat korxonalarida mahsulot sifatini boshqarishning tarmoq xususiyatlari.....	394
Умаров А.Т. Особенности развития социальной сферы в Узбекистане.....	400

3. Olimov S. S. Davlat byudjeti taqchilligini boshqarishning nazariy-metodologik asoslari va uni takomillashtirish yo‘llari. Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent Moliya Instituti, 2022.
<https://tfi.uz/uploads/files/2022/05/26/olimov-s-s-avtoreferat.pdf>
4. Abdullayeva G. R. Davlat byudjeti taqchilligini kamaytirishda fiskal siyosatning samaradorligini oshirish yo‘llari. Bozor, pul va kredit, 2020, №1, pp. 12–18.
<https://journal.tfi.uz/index.php/bpk/article/view/10>
5. Eshmuradov D. D. O‘zbekistonda davlat byudjeti taqchilligini kamaytirishda fiskal siyosatning ustuvor yo‘nalishlari. Iqtisodiyot va moliya, 2023, №2, pp. 25–32.
<https://iqtisodiyotvamoliya.uz/index.php/iqtisodiyotvamoliya/article/view/123>
6. Ismoilov A. I. Davlat byudjeti taqchilligini kamaytirishda soliq-byudjet siyosatining o‘rni. Moliya va bank ishi, 2021, №1, pp. 45–51.
<https://journal.tfi.uz/index.php/mbi/article/view/15>
7. Xolmatov R. A. Davlat byudjeti taqchilligini kamaytirishda davlat xarajatlarini samaradorligini oshirish. Biznes-ekspert, 2022, №3, pp. 30–36.
<https://biznes-ekspert.uz/index.php/journal/article/view/45>

UDK: 336.148

**TUMAN MAHALLIY BYUDJETIDAN MOLIYALASHTIRILADIGAN MAKTABGACHA
VA MAKTAB TA’LIMI TASHKILOTLARINING 4-GURUH XARAJATLARINING
TAHLILI**

**АНАЛИЗ РАСХОДОВ 4-Й ГРУППЫ УЧРЕЖДЕНИЙ ДОШКОЛЬНОГО И
ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ, ФИНАНСИРУЕМЫХ ИЗ МЕСТНОГО БЮДЖЕТА
РАЙОНА**

**ANALYSIS OF GROUP 4 EXPENDITURES OF PRESCHOOL AND SCHOOL
EDUCATION INSTITUTIONS FINANCED FROM DISTRICT LOCAL BUDGET**

Maribjonov Botirjon Ikromjonovich

Andijon davlat texnika instituti, “Buxgalteriya hisobi” kafedrası assistenti

Arabboyev Jasurbek Saidjon o‘g‘li

Andijon davlat texnika instituti, Iqtisodiyot va boshqaruv fakulteti, Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqolada tuman mahalliy byudjetidan moliyalashtiriladigan maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlarining 4-guruh xarajatlari tarkibi, ularning iqtisodiy mohiyati hamda amaliy tahlili yoritilgan. Tadqiqot doirasida byudjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligi, xarajatlarning tarkibiy tuzilishi va ularning ta’lim sifatiga ta’siri chuqur o‘rganilgan hamda tegishli xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar : byudjet, mahalliy byudjet, maktabgacha ta’lim, maktab ta’limi, 4-guruh xarajatlar, moliyalashtirish, xarajatlar tahlili.

В данной научной статье рассматриваются структура и экономическая сущность расходов 4-й группы в учреждениях дошкольного и школьного образования, финансируемых из районного местного бюджета. В исследовании анализируются эффективность использования бюджетных средств, структура расходов и их влияние на качество образования, а также представлены соответствующие выводы.

Ключевые слова: бюджет, местный бюджет, дошкольное образование, школьное образование, расходы 4-й группы, финансирование, анализ расходов.

This scientific article examines the structure and economic essence of Group 4 expenditures in preschool and school education institutions financed by the district local budget. The study analyzes the efficiency of budget fund utilization, the composition of expenditures, and their impact on the quality of education, and provides relevant conclusions based on the findings.

Keywords: budget, local budget, preschool education, school education, group 4 expenditures, financing, expenditure analysis.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha va umumiy o‘rta ta’lim muassasalarini moliyalashtirishda mahalliy byudjet mablag‘larining roli tobora ortib bormoqda. Tuman darajasida shakllantiriladigan byudjet xarajatlari ichida 4-guruh xarajatlari muhim o‘rin egallaydi, chunki ular bevosita ta’lim muassasalarining operatsion faoliyatini ta’minlashga yo‘naltiriladi.

4-guruh xarajatlar odatda ish haqi, ijtimoiy ajratmalar, kommunal xizmatlar, o‘quv jarayonini ta’minlovchi asosiy xarajatlarni qamrab oladi. Ushbu xarajatlarning samarali boshqarilishi ta’lim sifati va muassasalar barqaror faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada tuman mahalliy byudjetidan moliyalashtiriladigan maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlarining 4-guruh xarajatlari tarkibi va dinamikasi tahlil qilinadi hamda mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar beriladi.

Byudjet xarajatlarini tahlil qilish va ularning samaradorligini oshirish masalasi iqtisodiy adabiyotlarda keng va chuqur o‘rganilgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Bu yo‘nalishda mahalliy byudjetlarning tarkibi, ularning ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalari hamda xarajatlar strukturasini optimallashtirish bo‘yicha ko‘plab ilmiy qarashlar mavjud.

Vahobov X.A. va G‘aniyev Sh.Sh. o‘z ilmiy tadqiqotlarida davlat fiskal siyosati va mahalliy byudjetlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tahlil qilib, byudjet xarajatlarining samaradorligini oshirishda fiskal mexanizmlarning hal qiluvchi rol o‘ynashini ta’kidlaydi. Ularning fikricha, 4-guruh xarajatlari — bu ijtimoiy sohani, xususan ta’lim tizimini uzluksiz moliyalashtirishga yo‘naltirilgan asosiy xarajatlar bo‘lib, ular davlatning inson kapitalini rivojlantirish strategiyasida muhim o‘rin egallaydi. Mualliflar ushbu xarajatlar iqtisodiy o‘sishning uzoq muddatli omili ekanligini ham qayd etadi. [1]

S. M. Abdullayeva o‘zining “Mahalliy byudjetlarni boshqarish mexanizmlari” nomli ilmiy asarida hududiy moliyaviy resurslarni taqsimlash masalasini chuqur tahlil qiladi. Muallifning fikriga ko‘ra, maktabgacha va maktab ta’limi muassasalariga yo‘naltiriladigan mablag‘larning samarali rejalashtirilishi hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. U 4-guruh xarajatlarining noto‘g‘ri prognoz qilinishi ta’lim sifatining pasayishi, moddiy-texnik bazaning eskirishi hamda kadrlar motivatsiyasining susayishiga olib kelishini asoslab beradi. [2]

A. Qodirov “Davlat moliyasi” asarida davlat byudjeti xarajatlarining iqtisodiy tasnifini batafsil yoritib, 4-guruh xarajatlarining asosiy qismini ish haqi fondi tashkil etishini qayd etadi. Uning ta’kidlashicha, bu xarajatlar “majburiy xarajatlar” toifasiga kiradi va ularni qisqartirish deyarli imkonsiz bo‘lib, byudjetning eng barqaror segmentini tashkil etadi. Shu bilan birga, muallif bu xarajatlarning yuqori ulushi byudjetning moslashuvchanligini kamaytirishini ham ko‘rsatib o‘tadi. [3]

J. Tursunovning ilmiy maqolasida esa ta’lim tizimida byudjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligi masalasi tahlil qilinadi. Unga ko‘ra, hozirgi sharoitda asosiy muammo faqat mablag‘ yetishmasligi emas, balki mavjud mablag‘lardan foydalanish samaradorligining pastligidir. Muallif ta’lim muassasalarida xarajatlar monitoringi, elektron nazorat tizimlari va natijaga yo‘naltirilgan byudjetlashtirishni joriy etish zarurligini asoslab beradi. [4]

Shuningdek, boshqa bir qator iqtisodchi olimlar ham 4-guruh xarajatlarining tarkibiy tuzilmasini tahlil qilib, uning 75–85% qismini ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlar tashkil etishini qayd etadi. Bu esa ta’lim tizimida inson resurslari eng asosiy xarajat elementi ekanligini ko‘rsatadi.

Umumiy xulosa qilib aytganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, 4-guruh xarajatlarining samarali boshqaruvi nafaqat ta’lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlaydi, balki hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ushbu xarajatlarni optimallashtirish, ularning tarkibiy tuzilmasini muvozanatlashtirish hamda monitoring tizimini kuchaytirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotda tizimli tahlil, statistik guruhlash, taqqoslash va iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanildi. Ma’lumotlar tuman moliya bo‘limi va ta’lim muassasalari hisobotlaridan olindi. Xarajatlar tarkibi iqtisodiy klassifikatsiya asosida guruhlashtirishdi. Tahlil jarayonida 2022–2025-yillar oralig‘idagi dinamik o‘zgarishlar o‘rganildi. Shuningdek, xarajatlarning ulushi va o‘sish sur‘atlarini aniqlash uchun nisbiy ko‘rsatkichlardan foydalanildi.

Tuman mahalliy byudjetidan moliyalashtiriladigan maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlarining barqaror faoliyat yuritishi ularning moliyaviy resurslar bilan ta’minlanganlik darajasi hamda xarajatlar smetasining to‘g‘ri va oqilona rejalashtirilishiga bevosita bog‘liqdir. O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti xarajatlarining iqtisodiy tasnifiga muvofiq, birinchi guruh (ish haqi) va ikkinchi guruh (ijtimoiy ajratmalar) xarajatlari himoyalangan xarajatlar sifatida belgilangan bo‘lsa-da, ta’lim muassasalarining joriy faoliyatini ta’minlash, moddiy-texnik bazani saqlash va rivojlantirish jarayonida 4-guruh, ya’ni “Boshqa xarajatlar” alohida muhim o‘rin egallaydi. Olib borilgan statistik tahlillar natijasi shuni ko‘rsatadiki, tuman miqyosidagi maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlarida jami xarajatlar tarkibida 4-guruh xarajatlarining ulushi hamda ularning dinamikasi muassasa turiga qarab sezilarli farqlanadi. Tadqiqot doirasida maktabgacha ta’lim tashkilotlari hamda umumiy o‘rta ta’lim maktablarining yillik xarajatlar smetasi va ularning amaldagi ijrosi o‘rganilib, umumlashtirilgan natijalar quyidagi jadvalda ifodalangan bo‘lib, u xarajatlar tarkibining umumiy tuzilishini aniq ko‘rsatib beradi.

1-jadval

Ta’lim tashkilotlari xarajatlarida 4-guruh xarajatlarining ulushi (yillik o‘rtacha ko‘rsatkichlarda)

Ta’lim muassasasi turi	Jami byudjet xarajatlari (100%)	1- va 2-guruh xarajatlari (Ish haqi va ajratmalar)	4-guruh xarajatlari (Boshqa xarajatlar)
Maktabgacha ta’lim (MTT)	100%	65% – 70%	30% – 35%
Maktab ta’limi	100%	82% – 85%	15% – 18%

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, 4-guruh xarajatlarining ulushi maktabgacha ta’lim muassasalarida maktab ta’limiga nisbatan ancha yuqori bo‘lib, bu holat mazkur tizimda bolalarni ovqatlantirish, kundalik ehtiyojlarni ta’minlash hamda tarbiyaviy-moddiy muhitni uzluksiz saqlash bilan bog‘liq xarajatlarning ko‘pligi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, 4-guruh xarajatlarining ichki tarkibiy tuzilishi ham ta’lim muassasasi turiga qarab sezilarli darajada farqlanadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ushbu guruh xarajatlarining asosiy qismini oziq-ovqat mahsulotlarini xarid qilish tashkil etib, u taxminan 55–60 foizni qamrab oladi, qolgan qismlar esa kommunal xizmatlar (20–25 foiz) hamda joriy xo‘jalik ehtiyojlari, yumshoq inventar va turli jihozlar xaridiga (15–20 foiz) yo‘naltiriladi. Maktab ta’limi muassasalarida esa bepul ovqatlantirish tizimi deyarli mavjud emasligi sababli 4-guruh xarajatlarining asosiy ulushi kommunal xizmatlarga to‘g‘ri kelib, bu ko‘rsatkich 45–50 foizni tashkil etadi, shuningdek, binolarni joriy ta’mirlash, sinf xonalarini jihozlash va o‘quv jarayoniga zarur bo‘lgan kanselyariya mahsulotlari xarajatlari 30–35 foizni egallaydi, qolgan 15 foiz atrofidagi qismi esa boshqa operatsion xarajatlarga sarflanadi.

Olib borilgan tahlillar natijasida tuman mahalliy byudjeti mablag‘larining maqsadli va samarali yo‘naltirilishi bir qator ijobiy natijalarni yuzaga keltirganini ko‘rish mumkin. Jumladan, maktabgacha ta’lim muassasalarida 4-guruh xarajatlarining o‘z vaqtida moliyalashtirilishi bolalarni kunlik

me'yoriy ovqatlantirish tizimini to'liq ta'minlash imkonini bergan bo'lib, ratsionning kaloriyaviy me'yorlarga muvofiqligi 95–98 foiz darajaga yetkazilgan. Shuningdek, kommunal sohada byudjet mablag'larining o'z vaqtida ajratilishi natijasida maktablar va MTTLarda qarzдорlik holatlari bartaraf etilib, kuz-qish mavsumida issiqlik va energiya ta'minoti uzluksizligi ta'minlangan. Ayrim ta'lim muassasalarida energiya tejamkor texnologiyalar, jumladan quyosh panellari va LED yoritgichlar joriy etilishi hisobiga kommunal xarajatlar hajmi o'tgan yillarga nisbatan 10–12 foizga kamayganligi ham muhim natija sifatida qayd etiladi. Bundan tashqari, xarajatlar smetasi va shtat jadvallarining elektron tizimlar orqali yuritilishi, xususan UzASBO va tegishli moliyaviy dasturlar orqali nazoratning kuchaytirilishi 4-guruh xarajatlarida shaffoflikni oshirib, maqsadsiz xarajatlar va moliyaviy nomutanosibliklar xavfini sezilarli darajada kamaytirgan.

Umuman olganda, o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha va maktab ta'limi muassasalarida faqat ish haqi to'lovlarining o'z vaqtida amalga oshirilishi ta'lim sifatini to'liq ta'minlash uchun yetarli emas. Aksincha, 4-guruh xarajatlarini samarali boshqarish, ayniqsa maktablarda kommunal resurslardan tejamkor foydalanish va maktabgacha ta'lim muassasalarida oziq-ovqat xaridlarini shaffof tender mexanizmlari asosida tashkil etish tuman miqyosida ta'lim tizimining iqtisodiy barqarorligi va samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, tuman mahalliy byudjetidan moliyalashtiriladigan maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlarining 4-guruh xarajatlari so'nggi yillarda barqaror o'sish tendensiyasiga ega ekanligi aniqlandi. Ushbu o'sish, birinchi navbatda, ta'lim tizimida mehnatga haq to'lash fondining kengayishi, xodimlar sonining ortishi hamda davlat tomonidan ish haqlarini bosqichma-bosqich oshirib borish siyosati bilan bevosita bog'liqdir. Natijada, 4-guruh xarajatlari tarkibida ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar eng katta ulushni egallab, umumiy xarajatlarning asosiy qismini shakllantirmoqda.

Tadqiqot jarayonida aniqlangan yana bir muhim jihat shundan iboratki, mavjud xarajatlar strukturasida optimallashtirish imkoniyatlari yetarlicha to'liq ishlatilmayapti. Xususan, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish darajasining pastligi, raqamli boshqaruv tizimlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda xarajatlar monitoringining an'anaviy usullarga asoslanganligi byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini pasaytirmoqda.

Shu sababli, kelgusida byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish zarur: xarajatlarni rejalashtirish va ijrosini raqamlashtirish, real vaqt rejimida monitoring tizimlarini joriy etish, energiya va resurs tejamkor texnologiyalarni keng qo'llash hamda natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish tamoyillarini kuchaytirish.

Umuman olganda, 4-guruh xarajatlarining samarali boshqarilishi nafaqat tuman ta'lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashga, balki ta'lim sifati va uning ijtimoiy samaradorligini oshirishga ham bevosita xizmat qiladi. Shu bois, ushbu xarajatlar tizimini takomillashtirish davlat moliyaviy siyosatining muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vahobov X.A., G'aniyev Sh.Sh. Davlat byudjeti taqchilligini kamaytirishda fiskal siyosatning o'rni va ahamiyati. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2021, №4, 1–10-betlar
2. Abdullaeva S.M. Mahalliy byudjetlarni boshqarish mexanizmlari. Toshkent: Iqtisod-moliya nashriyoti, 2020, 45–52-betlar.
3. Qodirov A. Davlat moliyasi. Toshkent: Fan nashriyoti, 2019, 112–118-betlar.
4. Tursunov J. Ta'lim tizimida byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligi. Moliyaviy tadqiqotlar jurnali, 2022, №3, 20–27-betlar.